

*Makalenin Türü: Araştırma Makalesi / Research Article

*Geliş Tarihi / First Received: 31.10.2023

*Kabul Tarihi / Accepted: 13.12.2023

*Atıf Bilgisi: Türk, E. B. (2023). "Patrona Halil' in Roman Dünyasındaki İz Düşümü". Hars Akademi, 6 (2), 223-233.

*Citation: Türk, E. B. (2023). "Patrona Halil's Trace On The World Of Novel". Hars Akademi, 6 (2), 223-233.

PATRONA HALİL'İN ROMAN DÜNYASINDAKİ İZ DÜŞÜMÜ

*Emine Bilgehan TÜRK**

Öz

Osmanlı İmparatorluğu üç kıtaya yayılan coğrafi genişliği, iktisadi, siyasi yapısı, sanat ve kültürel zenginliğiyle Doğu ve Batı medeniyetinden araştırmacıların, sanatçıların dikkatini çekmiş onları birbirinden farklı çalışmalara yöneltmiştir. Bu ilginin tarih, edebiyat, sinema, müzik gibi alanlarda gittikçe artmakta olduğu da gözlemlenebilmektedir. 1718-1730 yılları arasında kapsayan Osmanlı sanat ve estetik zevkinin en özel zamanlarından olan Lale Devri, tüm imparatorluk tarihi içinde en çok değerlendirilen dönemlerdendir. Lale Devri; sosyal yaşantısı, mimari özellikleri, matbaanın gelişi, çeviri faaliyetlerinin başlamasıyla müzikte, şiirde kendi dönemine has bir zevkin oluşmasını sağlamıştır. Fakat halk ve siyasi otorite arasındaki yaşayış ve düşünce farklılıkları zamanla bir ayrılığa dönüşmüş, devir bir isyanla bitmiştir. Lale Devri'nin kapanmasına neden olan Patrona Halil İsyanı da tarihî araştırmalarla birlikte sanat eserlerinde isyan duygusu etrafında imgesel bir değer oluşturmuştur. Bireyin ya da toplumun kendini gerçekleştirilmesinde otoriteye başkaldırının sembolik isimlerinden olan Patrona Halil, hem gerçekleştirdiği isyan hem de karakteristik özellikleriyle edebî metinlerin konusu haline gelmiştir.

Toplumcu Gerçekçi edebiyatın en çok başvurduğu tiplerden olan soylu eşkıya; zenginden alıp fakire veren, haksızlık olarak değerlendirdiği olaylara karşı kendi güç ve etkisini hesaplamadan başkaldıran, bu başkaldırıyla da öfke ve itirazını içinde saklayan kalabalıkların sesi olur. Patrona Halil de Türk ve Macar romanlarında bu tipin temsilcisi olarak farklı yazarların eserlerinde görülür. Tarih ve tarihî roman arasındaki gerçeklik farkı tarihî roman üzerine yapılan çalışmaların problemlerindedir. Çalışmada, yazarların anlatılan sürece kendi bakış açıları doğrultusunda getirdikleri yorumlar değerlendirilecektir. Bu çalışmaya, Kerim Korcan'ın *Patrona*, Aptullah Ziya Kozanoğlu'nun *Patronahılar*, Ahmet Aziz'in *Lâle Zamanında İsyân (Vak'a-i Patrona Halil)*, Mo'r Jo'kai'nin *Beyaz Gül* olarak bilinip Türkçeye *Kanlı Lale* olarak çevrilen romanı esas alınacaktır. Makalede Patrona Halil'in roman karakteri olarak işleniş ele alınıp birbirlerinden çok farklı zamanlarda yazılıp basılan dört farklı eserle dönem üzerine geliştirilen bakış açıları roman türünün unsurları doğrultusunda değerlendirilmeye çalışılacaktır.

Anahtar Kelimeler: Patrona Halil, roman, tarih, isyan.

PATRONA HALİL'S TRACE ON THE WORLD OF NOVEL

Abstract

The Ottoman Empire, with its geographical extent spanning three continents, economic and political structure, and artistic and cultural richness, attracted the attention of researchers and artists from Eastern and Western civilizations and directed them to different studies. It can also be observed that this interest is increasing in history, literature, cinema and music. Lale Devri (Tulip Era) which includes the years between 1718-1730 is one of the most precious time in the art history of Ottoman Empire and also one of the most evaluated periods. Lale Devri (Tulip Era); With its social life, architectural features, the advent of the printing press and the beginning of translation activities, it enabled the formation of a unique taste for the period in music and poetry. However, the differences in life and thought between the people and the political authority turned into a separation over time, and it ended with a rebellion.

The Patrona Halil Rebellion, which caused the end of the Lale Devri (Tulip Era), created an imaginative value around the sense of rebellion in works of art, along with historical studies. Patrona Halil, one of the symbolic names of rebellion against authority in the self-realization of the individual or society, has become the subject of literary texts with both the rebellion he carried out and his characteristic features.

The aristocrat bandit, one of the most frequently used types in Socialist Realist literature; He becomes the voice of the crowds who take from the rich and give to the poor, who rebel against events they consider unfair without calculating their own power and influence, and who keep their anger and objection within themselves through this rebellion. Patrona Halil is also seen in the works of different writers as a representative of this type in Turkish and Hungarian novels. The difference between history and historical novel is one of the problems of studies on historical novel.

In the study, the comments made by the authors in line with their own perspectives on the process described will be evaluated. The basis for this study will be Kerim Korcan's *Patrona*, Aptullah Ziya Kozanoğlu's *Patronahılar*, Ahmet Aziz's *Lâle Zamanında İsyân (Vak'a-i Patrona Halil)*; Mo'r Jo'kai's novel, known as *Beyaz Gül*, translated into Turkish as *Kanlı Lale*, will also be mentioned in terms of his perspective on the period. In the article, the treatment of Patrona Halil as a novel character will be discussed and the perspectives developed on the period with four different works written and published at very different times will be tried to be evaluated in line with the elements of the novel genre.

Key Words: Patrona Halil, Novel, History, Rebellion

* Doç. Dr., Giresun Üniversitesi, Fen Edebiyat Fakültesi, Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü, Giresun. eminebilgehanurk@hotmail.com / ORCID: 0000-0002-4610-9971.

Giriş

Roman ve sosyal hayat arasındaki bağı takip edebilmek çoğu zaman mümkündür. Yazar, hikâye etmek istediği olayı kendi seçtiği bakış açısı doğrultusunda anlatıcısına bırakır. Bu bakış açısıyla anlatılmak üzere seçilen konu, neden sonuç ilişkisi doğrultusunda olay örgüsü olarak tamamlanır. Yazar, tarihte yaşanmış, halkın hafızasında kendine yer bulmuş çoğu zaman da kayıtlara geçmiş olayları bir kurgu haline getirmek istediğinde kendi düşüncelerinin yansımaları ile beraber tarihsel gerçeklik üzerine ön araştırmalar yapmalıdır. Araştırmalarla ortaya çıkan benzerlikler tarihî olayların gerçeklikleriyle birlikte zamanla imgesel anlamlar yüklenmesi sonucunu doğurabilir. Osmanlı dönemi Türk tarihinin imgesel anlam yüklenerek farklı yazarlarca roman kurgusu haline getirilen olaylarından biri de "Patrona Halil İsyanı" olarak adlandırılan 1730 isyanıdır.

Abdi Tarihi ve Destârî Salih Tarihi döneme dair herkes tarafından başvuru olan önemli iki kayıttır. Bu iki kayda dair Bekir Sıtkı Baykal;

"1730 Patrona Halil ayaklanmasına dair kaynaklar arasında Destârî Tarihinin başlıca özelliği, eserin, olayları yakından görmüş ve sarayın iç yüzünü iyice tanıyan bir kimse tarafından kaleme alınmış olmasıdır. Gerçekten Abdi Tarihi, olayları dışarıdan gözliyen bir şahıs tarafından yazılmıştır ve bu sebeple daha çok asilerin hal ve hareketlerini etraflı olarak tasvir etmektedir. Buna karşılık Destârî Tarihi'nin yazarı mevki icabı olarak olayları saray içinden görmüş ve yaşamıştır; dolayısıyla sarayda olup bitenleri ve devlet erkânının davranışlarını gerçeğe en uygun bir şekilde kaydetmiş olması tabiidir. Ayrıca eseri sonradan tertipleyen ve beyaza çeken Salâheddin Salâhi Efendi de aynı şekilde saraya mensup bir kişidir ve olayları aynı açıdan görmüştür" (Baykal 1962: V)

değerlendirmesini yapar. Selim Karahasanoğlu'nun "Vâkıa Takrîri Bin Yüz Kırk Üç'de Terki b Olunmuşdur" başlıklı çalışması, Fransa Milli Kütüphanesinde, "Manuscrits orientaux arasında, SUPPL. TURC serisi, 923 numara içerisinde bulunmaktadır. Bu eser, toplam 96 varak olup ilk 30 varacağı bahsini ettiğimiz eser olan Vâkıa Takrîri'dir" (Karahasanoğlu 2009: 180) şeklinde tanıttığı kaynak döneme dair yeni araştırmalar arasındadır. O tarihlerde Rusya'nın İstanbul'daki diplomatik temsilci İvan Neplyuyev'in 30 Eylül 1730 tarihli raporu hakkında Tofig Mustafazade tarafından yazılan makale de özgün bilgiler içermektedir.

İsyana dair Osmanlı kaynaklarının sınırlılığı "1730 yılı ve öncesi olayları dönemin vakanüvisi Küçük Çelebi-zâde İsmail Asım Efendi'nin kroniğinde kaydedilmemiştir. Osmanlı Arşivi'nde de isyan; belge, dosya ve defter tasnifleri içerisinde adeta silik gibidir. Bu durumun İstanbul mahkemelerine ait 27 mahkemenin şer'îye sicillerinde de aynen tekrarlandığını söylemek mümkündür. Böylece 1730 isyanı çevresindeki İstanbul'u ve Osmanlı tarihini aydınlatmanın güçlüğü ortadadır" (Karahasanoğlu 2009: 180-181) şeklinde değerlendirilir. Karahasanoğlu, tarih yazıcılığında Patrona Halil İsyanı'nın "tarihsel konteksinden uzak, Patrona Halil'in şahsını kahraman yahut serseri ilan eden bir ideolojik malzeme haline" geldiği düşüncesindedir (Karahasanoğlu 2009: 183). Bu zıtlığın temelinde olayların farklı bakış açılarıyla değerlendirilmesinden ziyade konunun farklı yönlerinin olması ve girift bir yapı arz ettiğini düşünür. Bu yaklaşımları da "modernleşme/batılılaşma, hem 'klasik' düzenin bozulması hem ahlaki çöküntünün hazırlayıcısı hem de önüne geçilemez bir gerilemenin (decline) göstergesi olabilir" (Karahasanoğlu 2008: 131) ifadeleriyle sıralar.

İsyanın sebepleri; toprak kaybı, ekonominin bozulması, saray ve çevresinin eğlence hayatı ve müsrif tutumları, Safevi Devleti'yle yaşanan sorunlar genel olarak belirtilirken "mevkilerini kaybetmiş ya da mevki sahibi olup iktidarın nimetlerinden istifade etmek isteyen kişilerin inisiyatifinde isyanın oluştuğu" (Eravcı, Kiremit 2010: 92) da nedenlere eklenen gerekçelerden biridir. Rus temsilcisi Neplyuyev, isyanın nedenlerini;

"Sadrazam zamanını eğlencelerde geçirerek devlet sınırlarını savunmayı ihmal etmiş, aynı zamanda genel bir isyana neden olabileceği korkusuyla insanlardan Hemedan ve Kirmanşah'ın kaybını gizlemeye çalışmıştır. İnsanları aldatmak için, Sadrazam İran'a sefere gidiyor izlenimi vermeye çalışmıştır. Sefer başlangıcı olarak önce 1 Safer 1143 (16 Ağustos 1730) tayin olunmuş, sonra ise bu tarih 15 Rebii'l-evvel 1143 (28 Eylül 1730)'e ertelenmişti. Ülkede rüşvet ve yolsuzluk almış başını gidiyordu. Sadece bir vezir kâhyası

bile 40.000.000 Levkiv nakit para biriktirmişti. Bu servet Erzurum madenlerinin mukaatasından ve içyağı mumlar dâhil farklı şeylerin satışından elde edilmişti" (Mustafazâde 2018: 12)

şeklinde sıralar. Venedik Balyoslarından Giovanni Emo ise isyanın nedenleri için *"III. Ahmet ve vezirlerinin aç gözlülüğü isyanın diğer bir sebebiydi. Damat İbrahim, kendisi ve maiyeti için bir servet biriktirme"* (Shay, Akın 2009: 37) çabasıydı der. Ahmed Refik Altınay ise *"İnkılaptan sonra Paşanın serveti toplanmış; kendisinin 2004 kese, 61 kuruş; Kaptan Mustafa Paşa'nın ki 365 kese, 375 kuruş; Mehmet Kethudânın ki ise 32309 kese 3365 kuruş"* (Altınay 1972: 119) olarak gösterilen rakamların isyanın gerekçesi olamayacağı düşüncesindedir.

Başta eğitim olmak üzere sosyal, ekonomik ve askerî nedenlerin Patrona Halil İsyanı'nın meydana gelmesine ortam hazırladığı birbirine yakın gerekçelerle anlatılır. Bu tarihî olayın önde gelen isminin halktan biri olması, edebî metinlerde ona imgesel bir anlam yüklerken bir taraftan da halkın isyan etmeye ne kadar hazır olduğu gerçeğini gösterir. Patrona Halil'in geçmişine dair *"Patrona Halil aslen Arnavudluğun Horpeşte kasabasından idi. Ailesi ve Arnavudluk'dan ne şekilde ayrılmış olduğu hususunda, tetkik ettiğimiz eserlerde, hiçbir kayda tesadüf edemedik. Onun hakkındaki ilk bilgilerimiz, ancak Patrona isimli gemide veya Patrona gemisinde levend olarak vazife görmesinden hattâ bu gemide bir ayaklanma tertip etmesinden itibaren başlamaktadır"* (Aktepe 2016: 101) bilgileri mevcuttur.

Patrona Halil İsyanı'nı konu alan romanlar, isyanın hemen öncesini ve isyan zamanında yaşanan olayları esas alır. Çalışmada bu tarihsel süreçte Patrona Halil'in bir roman karakteri olarak anlatılmasında ki farklı yaklaşımlar ele alınmaya çalışılacaktır.

Yöntem

Bu çalışmada doküman incelemesi yöntemi kullanılmıştır. Nitel araştırma yöntemlerinden biri olan doküman incelemesi *"araştırılması hedeflenen olgu veya olgular hakkında bilgi içeren yazılı materyallerin analizini kapsar"* (Yıldırım, Şimşek 2011: 187). Çalışmada Türk siyasal ve sosyal tarihi açısından önemli bir dönem olan "Lale Devri"ni ele alan tarihî ve akademik kaynaklar incelenmiştir. Çalışmanın esasını ise bu dönemi konu edinen Kerim Korcan'ın *Patrona*, Aptullah Ziya Kozanoğlu'nun *Patronalılar*, Ahmet Aziz'in *Lâle Zamanında İsyân (Vak'a-i Patrona Halil)*, Mo'r Jo'kai'nin *Beyaz Gül* olarak bilinen Türkçeye *Kanlı Lale* olarak çevrilen romanı oluşturmaktadır.

Bulgular

Çalışma sonucunda elde edilen bulgular aşağıda ilgili başlıklarla özetlenmiştir.

Romanlarda Patrona Halil İsyanı

Patrona

Toplumcu Gerçekçi bir yazar olan Kerim Korcan, *Patrona* adını verdiği modern roman tekniklerinin uzağında bir yapıyla oluşturduğu eserinin kitap kapağında "roman" ifadesini kullanır. Patrona Halil İsyanı'nın farklı yönleriyle ele alındığı eserde yazar, Patrona Halil'i bozuk düzene başkaldıran bir kahraman olarak gören bir bakış açısıyla ele alır. Halk çalışır karşılığını alamaz. Buna karşılık devleti yönetenler, zevk ve sefa içerisindedir. Patrona, romanda bu düzene karşı bastırılmış kinin sesi olur. Eserde her bölüm başında içeriği destekleyecek

"Ki gülelim eğlenelim sevdasında onlar

Gör erdi bahar diyorlar dem bu demdir.

Gözyaşı kana dönüştü hesabında bunlar

İnsan aç ise her lâle bir cehennemdir" (Korcan 1983: 195) dörtlükleri metin dışı unsur olarak kullanılır. Geniş bir tarih araştırmasından sonra kaleme alınan eserde konuyla ilgili çalışmaların bakış açılarına dair değerlendirmeler yapılır. Münir Aktepe, Reşat Ekrem Koçu, Ahmet Refik Altınay, *Abdi Tarihi* ve *Destârî Salih Tarihi* sözü edilen kaynak ve kişilerdir.

Patrona, isyan öncesinde İstanbul halkının durumunu anlatan ifadelerle başlar. Yazar burada destansı bir söyleyiş ve halk kültüründe olan mitolojik sayı ve kavramlarla zamanın ruhunu okura hissettirmeye çalışır.

“*Üçler yediler, kırklar hak için savaşanların sayısı böyle artar*” (Korcan 1983: 13). Halk hikâyeciliği geleneğinde zengin örnekleri görülen kafiyeli söyleyiş romanın manzum bölümlerinde olduğu gibi nesir bölümlerinde de

“*Bir zalim var başımızda Üçüncü Ahmet*

Ben de onu diyecektim, hay ceddine rahmet” (Korcan 1983: 14) gibi ses tekrarlarıyla görülür. Nâzım Hikmet etkisiyle Toplumcu Gerçekçi Türk şiirinde örnekleri görülen destansı şiir denemesinin bir yansıması olarak değerlendirilebilecek söyleyiş biçimi romanda önemli bir oranı teşkil eder.

Romanın daha ilk sayfalarında Toplumcu söylemin bir hitabı olan “yoldaş” ifadesiyle çağrılan Reis, gerçekleştirecekleri isyanı Namık Kemal’in mısraları ile vurgular. Burada Namık Kemal’in

“*Musırrım, sabitim tâ can verince halka hizmette*

Fedekârın kalır ezkârı daim kalbi millette

Denir bir gün gelir de saye-i feyzi hamiyette

Kemal'in sengi kalmadıysa namı kalmıştır” mısraları

“*Gelir bir gün denir de saye-i feyzi hamiyette*

Kemalin kabri kalmadıysa sengi namı kalmıştır” (Korcan 1983: 17) şeklinde söylenir. Bu söyleyişi, bir çeşit özensizlik ya da akılda kalan şekilde mısraı esere dâhil etmek olarak görmek mümkündür. Romanda halktan yana sergilenen tavır önce söyleyişle, dil ile sağlanmak istenir. İsyanın önemli isimlerinden Musli Beşe'nin “*Sevmiyoruz lânetliyoruz hasımlarımızı öyleyse onların konuşma yöntemlerini de tumturaklı anlatımlarını da silkip atalım. Reaya fukarası gibi alçak gönüllü olalım. Kalemimizi padişahlığa ve onun yordakçılarına kiralayan satılık şairlerin ne kadar alçaldıklarını bir an bile hatırdan çıkarmayalım*” (Korcan 1983: 27) ifadesi yazarın dünya görüşünün yansımasıdır. Toplumcu Gerçekçi edebiyat, sanatı halkın belleğinde olmayan sözcüklerde değil halkın sözlüğüyle özgün söyleyişte arar. Özgür söyleyiş ise iktidara karşı, yanlış uygulamalara karşı eleştirel bir dil kullanır.

Patrona bozuk düzene başkaldırının umudu olarak “*Patrona öyle mazlumlar güneşi ki her an yırtıcı bir kuş gibi ufuktan kopması bekleniyor. Işık gibi çakması bekleniyor. Zalimlerin azması kudurması fakir fukaraya saldırmaması bundan. Bil ki kardaşım Patrona bizim haramiler üstüne yürüyeceğimiz kılıcımız*” (Korcan 1983: 45) şeklinde diyaloglarda tanımlanır. Bu, güçlüye karşı zayıfın yanında soylu eşkıya tipinin Patrona kimliğiyle romana dâhil edilmesidir. Romanda yazarın, anlatıcı aracılığıyla tarihsel sürece dair değerlendirmelerinde de Osmanlı Devleti'nin zayıflayan yönlerine karşılık “*İşte cesur halk adamı Patrona Halil ve onu inançla takip edenler Osmanlı'nın bu zayıf yanını sezmişler, bu ortamda gelişen şartları çok iyi değerlendirmişlerdir*” (Korcan 1983: 88) yorumu yapılır. Yine kurmacanın dışına çıkılarak “*Hakkında kitaplar yazdıracak, tarihin belli bir devresinde koca bir ülkenin kaderine halk adına nasıl el koyulabildiğini tartıştıracaktır. Geçmiş geleceğe kanla bağlayan bir köprü adamdır Patrona Halil*” (Korcan 1983: 122) değerlendirmesinde bulunulur. Patrona “*halkı sürü zihniyetinden ve kaderciliğinden kurtarmak*” (Korcan 1983: 79) isteyen kahraman olarak anlatılır. Yazar, Patrona Halil'in saraya bir toplantı için çağrılıp boğdurulmasının onu tarihe geçen bir kahraman olmasını sağladığı düşüncesindedir.

Roman içerisinde “halk” ve “hak” kavramları yan yana kullanılır. “*İnsanların ya ilimle ya zulümle*” (Korcan 1983: 217) idare edileceği, kendilerinin de ilim ve ilim adamlarıyla oldukları vurgulanır. Saray ve çevresinin müsrif yaşantısının asıl İslam ve Kur'an'a aykırı olduğu İspirizâde'nin vaazları aracılığıyla dillendirilir.

Kerim Korcan, eserinde dönemin yenileşme hareketlerini eleştirirken kendi düşüncelerini Mehmet Akif Ersoy'un

“*İşimiz düştü mü tersaneye yahut denize.*

Adetimizdir muhakkak koşarız İngiliz'e" (Korcan 1983: 345) mısralarına göndermede bulunarak destekler. Halkın yaşadığı olumsuzluklara karşı padişah III. Ahmet ve vezirinin duyarsızlığını da yine Mehmet Akif'in "*Beşer hilkatın mazlum*" mısrasına göndermede bulunarak anlatsa da Mehmet Akif ve diğerleri arasındaki düşünce ve bakış açısı farklılığını "*Şu var ki Akif, bir özrü, bir sosyal suçu küllemiyor. Kapatmıyor, sadece samimi bir arayış içinde bulunuyordu*" (Korcan 1983: 203) cümleleriyle anlatır. Yazarın düşüncelerini belirginleştirmek için mısralarına başvurduğu isimlerden biri de Yahya Kemal'dir. Hasta bir çocuğun çaresizliğine karşılık Kâğıthane eğlencelerinin umursamazlığını da şairin "*Vuslat*" şiirinde geçen "*Ey ulvi gece yıllarca devam et*" (Korcan 1983: 207) mısraıyla ifade eder.

Lâle Zamanında İsyân

Lâle Zamanında İsyân romanı, isyan öncesinin İstanbul'unda halkın yaşamını ve saray çevresinin tutumlarını ele alırken isyan sonrasında ise isyancıların tavırları üzerine kurgulanmış bir eserdir. Kalabalık şahıs kadrosu ile Lale Devri'nde yapılan icraatlara karşı geliştirilen bakış açıları okurun dikkatine sunulur. Bir tarafta yenilikler; halkın lokmasından kesilerek yapılan köşkler, saraylar, eğlence âlemleri ve gâvur icadı matbaa olarak görülürken öbür tarafta bu değişikliklerin yenilik hareketi ve sulh dönemi olarak değerlendirilmesi hâkimdir.

Romanda anlatıcı, hâkim bakış açısıyla kahramanların iç dünyalarını okura aktarır. Bazı bölümlerde kahraman anlatıcının dilinden olaylar anlatılsa da bu anlatıcı, eserde bir karakter olarak görülmez. Bu durum, okurda anlatıcının ilerde bir kahraman ya da dönemin tarihi karakterlerinden biri olarak eserde görünecek fikrini uyandırır da gerçekleşmez:

"Artık tomruk dairesine yollananlar; itirafta bulunsunlar diye kırbaçlandılar mı ağızları taş ile doldurulup güneşin altında mı bırakıldılar, ateşte kızdırılmış demirlerle mi dağlandılar, gözleri mi oyuldu, derileri mi yüzüldü, burada yapılanları ben hiçbir vakit doğrudan doğruya görmedim, bu yüzden bilemeyeceğim. Benim bu işkence hanenin önünden geçerken bile dizlerimin bağı çözülür" (Ahmet Aziz 2011: 51)

şeklindeki ifadeler kurmaca metne eklenmiş bir alıntı hissi uyandırır. *Lale Zamanında İsyân* romanında da bugünün okurunun kolaylıkla bilemeyeceği tarihi bilgiler metin dışı unsur olarak dipnot şeklinde verilir. Müslî Baba'nın sandıktan çıkardığı kitaplar kurgu içerisinde metnin bütünlüğü bozulmadan sıralanırken dipnotlarda "*Kitab-ı Lügat-ı Vankulu, 16 Aralık 1727'de dizgisine başlanıp, 31 Ocak 1729'da piyasaya çıkarılan ilk Türkçe kitap*" (Ahmet Aziz 2011: 29) biçiminde tanıtılır. III. Ahmet'in tahta çıkış bilgisi Edirne vakası olarak bu yöntemle detaylı olarak verilir.

Aynı tarihsel sürece yazarların bakış açısı farklılıkları, roman karakterlerinin de tasvirlerini farklı kılar. Zülâli Hasan Efendi, bu romanda daha donanımlı devlet tecrübesine sahip biri olarak "*vazife ve salahiyetleri alınmış olsa da iç işlerine vakıf olan eski İstanbul Kadısı Arnavut Zülâli Hasan Efendi, ulema zadeler arasında hâlâ hüküm sahibi idi, ona bütün fertler mükemmel bir akıl olarak bakar, gönülden inanırdı, güvenilir bir kimseydi. Eski zaman kâhinleri gibi konuşmaz, delil söylerdi*" (Ahmet Aziz 2011: 57-58) ifadeleriyle anlatılır.

Patrona Halil, bu romanda hem isyanı gerçekleştirecek olan Zülâli Hasan Efendi, İspirizâde, Molla Mirza gibi önde gelen karakterlerin hem de saray içinden muhalif Damat İbrahim Paşa'nın damadı İstanbul Kaymakamı ve Kaptan-ı Derya Kaymak Mustafa Paşa'nın işbirliği yapmak istediği güçlü bir karakter olarak çizilir. Romanın bilge karakteri Molla Mirza, Patrona Halil'i

"Patrona Halil akıllı bir âdemdir, tabiatı sert birisidir, İstanbul kaymakamı ve kaptan-ı derya gibi o hileci mel'una riayet etmez, zavallı emir kulu dedirtmez kendisine. Masumiyetine inanırım, adaletine güvenirim. Patrona, herkesin imdadına koşar, ama Kaymak Mustafa Paşa, onu kendi menfaati doğrultusunda gayrete getiremez, ona tesir edemez" (Ahmet Aziz 2011: 75)

cümleleriyle tanımlar. İsyandan sonra ise Patrona ve yanındakiler sosyal adaletin tesisi için faaliyet gösterir şekilde anlatılırlar. Esnaf "*Cümlemiz velinimetimiz Patrona Halil'den razıyız ve hoşnuduz, sizin kullarınızız*" (Ahmet Aziz 2011: 115) cümleleriyle memnuniyetini belirtir. Esnafa yöneltilen

"Değirmenlerde tavuk beslenmeye, un ve buğdaya zarar gelmeye!

Kile, arşın ve dirhemlere bakıla, eksigi bulunmaya!

Sirkeye su katılmaya!

Ekmek temiz işlene eksik olmaya!

Ustura keskin ola kimse acı duymaya!

Kimse ziyade satmaya, ona alan on bire sata!

Müşteriye kan ağlatmayın, kimseyi yakmayın, insafsız kavim olmayın" (Ahmet Aziz 2011: 115) emirleri ile Patrona Halil ve çevresindekiler düzen ve adaleti tesis etmede, haksız kazancın önünde engel olarak kahramanlaştırılırlar.

İsyanda, toplumda görülen sınıf farkı istekler üzerinden gösterilir. Şair Nedim de istenmeyenlerdendir. Nedim, karakter olarak istenmezken onun sanatı da reddedilir. Çünkü hayatın gerçekliğinden uzak olana halkın tahammülü yoktur. Bu, roman yazarının Toplumcu Gerçekçi yaklaşımının roman karakterlerine yansıtılma biçimi olarak eserde görülebilir:

"Burada deve yükü ile kitap gibi konuşmanın manaya hiçbir tesiri olmaz. Burada ilim pazarı kurulmamıştı. Buradaki âdemlerin birçoğu; bir okka tuz, bir kile temiz nohut, beyaz tane pirinçten pilav için bir aradaydılar. Hiçbirinin aklundan uçları zümrüt cevahir ve müzeyyen püsküllü altın avize geçmez, hatta canfes minder ya da moritoz pencere perdesini bile düşünmezler. Padişah kapısından adalette taksim edilecek akçe ve erzak peşindeydiler. Çıplaklar giyinmek, açlar doymak ister" (Ahmet Aziz 2011: 89-90).

İsyan başarılı olduktan sonra da düzen Molla Mirza tarafından sorgulanır. Önce Ahmet Han tarafından yapılan mal taksimatından memnun olmayanlar vardır. Sonra Mahmut Han'ın taksimatından memnun olmayanlar sınıfı doğar. Bu sosyal eşitliğin önündeki sistem sorunudur. Mirza'nın bir ahitname ile *"Bütün reaya'nın; bütün hasıllata, bütün mahsulâta, bütün varidata ortak olduğu bir ahitnâme. Yani menfaat ortaklığı"* (Ahmet Aziz 2011: 132) teklifi, Toplumcu Gerçekçi bir bakış açısının kurguya eklenme şekli olarak görülebilir. Bu teklife verilen cevapta değil padişahın, halkın bile bunu kabul etmeyeceği kemikleşmiş bir mülkiyet algısının varlığı görülür. *"İçinize şeytan girmiş zannederler, reayadan âdemler bile bunları duyunca kaçar yanınızdan"* (Ahmet Aziz 2011: 133) yaklaşımıyla bu fikrin reddedileceği düşünülür.

İsyanın nedenleri arasında gösterilen, hak sahiplerinin haklarını kaybettikten sonra muhalif olmaları durumu bu romanda Karagöz İbrahim Ağa ile örneklendirilebilir. O, eski bir serdengeçtidir. Arkadaşlarının çoğu savaşlarda ölmüş, kendisinin de dirliği ilerleyen yaşında elinden alınmıştır. Hamam külhanlarında yatan Ağa'nın *"Vak'a-i Patrona Halil"* (Ahmet Aziz 2011: 106) olarak isyanı adlandırdığı belirtilir.

Diyaloglarla bir devir eleştirisi olarak kurgulanan romanda olay örgüsü canlı olaylar dizisiyle kurulmaz. Romanın sonunda Patrona ve arkadaşlarının idam edilişleri, idam anıyla değil idam sonrasında cansız bedenlerin tasviriyile anlatılır.

Patronahılar

Patronahılar, Patrona Halil İsyanı'nı ele alan başka bir romandır. Romanın olay örgüsü bu isyanın öncesindeki karışıklıkları ve isyan sonrasında Patrona Halil'in de öldürüldüğü olayları kapsar. Eser, İstanbul kadısı Zülâli Hasan Paşa'nın oğlunun sünnet düğünü eğlencesi ile başlar. Saray ve çevresindekilerin yaşayış şekilleri, halkı ve Yeniçerileri rahatsız eder. Devlet hazinesinin yapılan yeni saraylar, köşkler, köprüler, yollar ve eğlence âlemleri, helva geceleri için kullanılması yokluk ve işsizlik içinde olan halkı dayanamaz hale getirir. Askerlik yapmayan Yeniçeriler, daha önce Osmanlı donanmasında görev alan Patrona gemilerinin boş durması, denizcilerinin de işsiz kalışı farklı huzursuzluklara neden olur.

Sünnet eğlencesini basan Kırmızı Peçeli, Hasan Paşa'nın *"onu yakalarsam çengi gibi oynatacağım"* sözünün bedelini ödetmek için adamlarıyla eğlenceyi durdurur. Paşa'yı, çalgılar eşliğinde oynatıp Yeniçeriler ve kadınlar nezdinde küçük düşürdüktan sonra köşkün bahçesini terk eder. Bu duruma Damat İbrahim'in gülere karşılık vermesi Sadrazam ve Zülâli Hasan Paşa arasındaki gizli husumeti derinleştirir. Kırmızı

Peçeli'nin yakalanamaması onun kimliği konusunda herkesi merakta bırakır. Saray ve çevresinde yaşananlardan rahatsız olanlardan biri de Damat İbrahim Paşa'nın eşi Hatice Sultan'dır. Çocuk yaşta kendinden büyük yaşta adamlarla evlendirilen Hatice Sultan, İbrahim Paşa'nın sürekli eğlence akşamlarında olmasından şikâyetçidir. Adamları aracılığıyla Peçeli Uğru'yu ve haksızlıklara karşı duran Patronalı Mustafa'yı yakalatmak, kendi safına çekmek ister. İspirizade ve Patronalı Halil'in kıskırtmaları sonucunda halk galeyana gelir, doğuda Kuli Han'ın Türkleri öldürmesine karşı padişahın ya da sadrazamların bir şey yapmamaları, sonunda da orduyu Kadıköy'e götürüp gemileri boğazdan geçirerek halkta savaş heyecanı uyandırmaya çalıştıktan sonra ordunun da padişahın da dağılıp yakındaki köşklere çekilmeleri bardağı taşıran son damla olur.

Patrona Halil, Zülâli Hasan Paşa, İspirizade'nin kıskırtmaları sonucunda isyan başlar. Önce isyancılar sadrazamın başını isterler, padişah kendini kurtarmak için İbrahim'i kolayca teslim eder. İsyancılar daha sonra padişahın da değişmesini ister. Padişah değişir, Patronalı Halil, isyan için halkın gönlünde yer edinmiş olan Patronalı Mustafa'yı kendi safına çekmek istese de Mustafa onlarla olmak istemez. Patronalı Halil'i adaleti tesis etmek için değil sarayın imkânlarını kullanmak için isyan çıkarmakla suçlar. Romanın sonunda Mustafa, Patrona gemisinde babasını şehit edenin de Halil olduğunu öğrenir, onu öldürür.

Kalabalık sayılmayacak bir şahıs kadrosuyla ele alınan kurguda isyana neden olan sosyal ve siyasi olaylara dair düşünceler işlenir. Romanda yer alan hemen her şahıs, bir sosyal meselenin ele alınabilmesi için eserdeki yerini alır. Eğitim, sosyal adaletsizlik, saray kadınları ve harem mensuplarının yaşayışları, din adamlarının etkisi, ekonomi, sınır güvenliği ve savaş öne çıkan konulardır.

Eğitim, aslen Kayserili olan Selim'in medreseye girmesi ve ayrılma nedenleri ile ele alınır. İstanbul'a geliş nedeni oradaki geçim sıkıntısı olan kahraman, İstanbul'da da yatacak yer, yiyecek yemek sorununu medreseye sığınarak çözmeye çalışır. On yılın sonunda bütün Arapça eğitime rağmen okuduklarının anlamını bilmemek, "*Battal Gazinin denizde yürüyemeyeceği*"ni sorgulamak (Kozanoğlu 1962: 56) gibi akılcı çıkışları nedeniyle medreseden kovulduğunu anlatır.

Selim'in arkadaşı Cemal, yetim kalmış ninesiyle yaşayan bir çocuktur. Karnını doyurmak, kalabileceği bir yer bulabilmek için Mustafa'ya sığınmak zorunda kalır. Hatice Sultan, çocuk yaşta yaşlı bir paşayla sonra da Damat İbrahim Paşa ile evlendirilir. Saraydaki yalnızlığını ve gençlik arzularını Patronalı Mustafa ile gidermek istese de başaramaz. Amber ve Kamber harem ağalarıdır. Kamber'in hadım edilememiş olması onu saray ve Patronalı Mustafa arasında bırakır. İspirizade dinî telkinlerle halkı isyana teşvik eder. Dinî argümanları kendi siyasi tercihleri için araç olarak kullanır. Ekonomik problemler ve doğu sınırında yaşananlar bütün halkın problemleridir.

Olay örgüsü akıcı ve hareketli ilerleyen romanda sosyolojik eleştiriler ve tespitler önemli bir yer tutar. Romana hâkim düşünce halkın kendi hakkını arama ve üretim ruhundan uzaklaşmış olmasıdır. "*Herkes sarayın kapısından çıkacak ulûfeye, maaşa atıyeye göz dikmişti*"r (Kozanoğlu 1962: 102). Romanda işaret edilen şey halkta kimlik bilincinin, vatandaşlık bilincinin olmayışıdır. "*Yurt, memleket millet kelimelerini kimseye öğretmemişlerdi 'Türk' kelimesinden öğrenilirdi. 'Vatan' kelimesinin ise lügatte bile yeri yoktu. Yalnız Ağa, Bey, Paşa, Padişah vardı*" (Kozanoğlu 1962: 102). "Vatan, millet" gibi kavramlar Tanzimat döneminde Namık Kemal'in eserleriyle ön planda görülecekken "Türk" kelimesi etrafında oluşan tartışmalar ve "Etrâk-ı bîdrak" Meşrutiyet sonrası basın dünyasında görülen polemiklerin konusunu oluşturur. Yazar, romanın vaka zamanı olan 18. yüzyılın olaylarını daha sonraki yüzyıllarda yaşanacak kavram ve tartışmalarla anlatmaya çalışır. Burada bütün bu çağrışımlarla düşündürülmek istenen asıl sorun toplumdaki sınıf farklılığıdır. Ezen ve ezilenlerin varlığıdır. Bütün vatan İstanbul'u beslemeye çalışırken İstanbul da sarayı beslemeye çalışır. Sarayda sadrazam ve vezirler değişse de bu düzenin başındaki padişahlık makamını yıkmanın mümkün olamayacağı "*Halil doğrudan doğruya padişaha söz söylemiyordu. Bu asırlık putu, padişahlık kurulunu yıkamayacağına bilecek kadar anlayışlı idi*" (Kozanoğlu 1962: 186) cümleleriyle belirtilir.

Yeniçerilerin halkı isyana teşvik etmek için "*Hey gidi Müslümanlar! Sizde gayri din korkusu, şeriat ahkâmı kalmamış. Dininiz elden gidiyor. Şehid-i Kerbela Hasan, Hüseyin gibi dindaşlarınız Acem askerleri elinde öldürülüyor*" (Kozanoğlu 1962: 89), "*Acemler din kardeşlerimizi kılıçtan geçirip ağızlarını,*

burunlarını doğruyorlar. Padişah ve vezirleri burada zevk ve safa ile meşgul, din, diyanet elden gidiyor" (Kozanoğlu 1962: 90) gibi söylemleri kullandığı görülür.

Romanın vaka zamanında, yaşanabilecek bütün tartışmaların üstünde zihniyet eleştirilerine yer verilir. Burada yazar anlatıcı

"Sözün kisası ihtilâl olacak! Fakat bu memlekette hiçbir değişiklik olmayacaktı. Yalnız padişahın adı değişecekti.

[...] Milleti, inleyen açlıktan, cehaletten, tembellikten sürünen milleti gören, yarayı tumar eden adam asla gelmeyecekti. Burası Şarktı. Cesur adamdan bol bir şey yoktu. İhtilal olağan işlerdendi. Fakat bu kölelik ruhu esen Asya'da bir inkılap hiçbir zaman olamamıştı" (Kozanoğlu 1962: 102-103) şeklinde değerlendirmelerde bulunur.

Patronahılar romanında vurgulanan ana düşünce toplumun yaşamaya maruz bırakıldığı olumsuzlukların, gelir dağılımındaki dengesizliğin çözülmesinde yapılması gereken asıl işin bir bakış açısı değişikliği oluşudur. Romanın yüceltilen kahramanı Patronalı Mustafa, babasını öldürenin Patrona Halil olduğunu öğrenmeden önce de onunla işbirliği yapmak istemez. Onun isyanının arkasındaki asıl gerekçe olarak kendi şahsi arzularını görür. Bu durum bir şark zihniyeti olarak değerlendirilir: *"Eski efendiler gitmiş, yeni efendiler gelmişti. Eski hamam eski tasta. Yalnız tellaklar değişmişti. Şarkta inkılap diye öğünülen ihtilâllerin iç yüzü bu idi. Hempalarını kayırmak, kendilerinden yana olmayanları açlığa mahkûm etmek"* (Kozanoğlu 1962: 210).

İsyancılar ve onunla birlikte hareket eden halk da davranış yönünden irdelenir. Eleştirilen şey biat kültürüdür. *"Halk kafasıyla değil, ruhuyla sürükleniyordu. Sahte bile olsa içinde bir iman hissediyordu. Bu imanı körüklemesini bilenler halkı peşlerine takıp ölüme kadar götürebiliyorlardı"* (Kozanoğlu 1962: 106).

Romanda halk, Mustafa'nın bakış açısıyla üç sınıfa ayrılır. Birinci sınıfı oluşturan Yeniçeriler kendilerini saray ve padişaha yaslamıştır. Mustafa düşüncelerini söylediğinde *"Padişah haini, Halife-i Müslimini tanımayan kâfir, memleket haini"* (Kozanoğlu 1962: 167) ilan edileceğini bilir. İkinci sınıfı köylüler ve sıradan halk oluşturur. Ezilen, bilgisiz, görgüsüz bırakılan halk *"Mustafa'nın sözlerine kanarlardı; fakat ertesi gün önlerine bir softa çıkıp da başka şeyler söylese ona kanarlardı. Daha ertesi günü bir adam çıkıp da:*

-Padişahım çok yaşa! Diye bağırsa ona kanarlardı" (Kozanoğlu 1962: 168) hemen yön değiştirebilirdi. Üçüncü sınıf ise sayıca az olan bilim adamlarıdır. *"Bunlar da rahatları bozulsun istemezlerdi. Bilgi ilerleyen yaş onlardaki cesareti atılğanlığı kesmişti"* (Kozanoğlu 1962: 168).

Romanda isyan, bilinçli bir başkaldırı olarak değerlendirilmez. Ne halk ne de isyanı yürütenler yaşanan haksızlıkları değerlendirebilecek düzeyde değildir. Bunun nedeni millî kimlikten uzaklaşma ve tarihten kopuş olarak görülür: *"Bir zamanlar on yedi kişi ile dağa çıkıp koca bir Çin İmparatorluğunu deviren Türk kahramanları artık unutulmuş, adları sanları bile bilinmez olmuştu. Türkler babalarını hakir ve sefil görüyorlardı, isimlerini 'Osmanlı' yapmışlardı.*

[...] Osmanlı tarihi Ertuğrul Gazinin Anadolu'ya geçişi ile başlıyordu Türk tarihi yoktu" (Kozanoğlu 1962: 168).

Hâkim bakış açısı ve yazar anlatıcı ile kaleme alınan eserde, anlatıcı ses zaman zaman zaman zaman yazma zamanına kayan ifadeler kullanır: *"Şimdiki Sultanahmet parkının bulunduğu yerde o zamanlar kahve, manav, kasap dükkânları vardı"* (Kozanoğlu 1962: 162). Patronalı Mustafa'nın kendisine adam topladığı bölümde okuru yaşananların tarihsel gerçekliğine inandırabilmek için *"Patronalı şimdiki İş Bankası Eminönü şubesinin bulunduğu sahile inmişti"* (Kozanoğlu 1962: 169) gibi ifadeler yer verilir.

Üçüncü tekil şahıs anlatıcının hâkim olduğu eserin bazı bölümlerinde birinci çoğul şahıs kullanılır. Bu kullanım kurmacanın bütünlüğünü bozan bir özellik gösterir: *"Sözü burada kesip Patronalının saraydan nasıl kurtulduğunu öğrenmek için geri döneceğiz"* (Kozanoğlu 1962: 41). Bölümlendirilen eserde bölümlere başlıklandırmalar yapılır. *Zat-ı Şâhane Eğleniyor* bölümüne *"Ayasofyadaki halkın kalbinden taşan ihtilâl sesini duyduk. Şimdi, Topkapı sarayında kabaran aşk ve masal seslerini dinleyelim"* (Kozanoğlu 1962: 107) gibi geçişler yapılır.

Kanlı Lâle

Kanlı Lâle, Macar romancı Jokai Mor tarafından 1853'te yazılmış, Türkçeye 1951'de Hüseyin Namık Orkun tarafından çevrilerek Kudret gazetesinde tefrika edilmiştir. Diğer romanlarda bulunan şahıs kadrosuna yakın bir kadroyla kurgulanan esere Patrona Halil'in bir cariye olan Gülfidan'a olan aşkı hâkimdir. Eser, çevirmenin ifadesiyle "*Türk yaşayış tarzına uymayan*" (Orkun 2001: 5) yönleri nedeniyle aslına uygun çevrilmemiştir. H. Namık Orkun eserin bu yönlerini bir kenara bıraktığını "*onun yerine millî adet ve ahlakımıza aykırı olmayan cihazlar ilave*" (Orkun 2001: 5) ettiğini, yine de asıl mevzuu değiştirmedikini belirtir. Roman İstanbul sokaklarında yalnız kalmış bir yabancıya bir gecelik kalacak yer için Patrona Halil'e başvurmasıyla başlar. Zengin olduğunu saklayan Yanaki, Patrona'ya gizlice bir mektup ve bir kese altın bırakarak ayrılır. Patrona bu parayla meydanda satılan saraydan çıkarılmış bir cariye satın alır. Cariye, hareme girmek istemeyen, erkekler kendisine yaklaştığında bayılan biridir. Bu nedenle de saraydan kovulmuş olsa da saray adamları cariye Gülfidan'ı takibi bırakmamıştır. Patrona meydanda kendisine para ve mektup bırakan yabancıyla ikinci defa karşılaştığında onu yine evine götürür. Orada Gülfidan'ın hareme götürülmek üzere Yanaki'den zorla alınan kızı olduğu anlaşılır. Aynı akşam Gülfidan'ı takip eden berberbaşı muhtaç biri kılığında Patrona'nın evine misafir olur. Gördüklerini saraya bildireceğini söylediğinde Patrona, başına vurarak onu öldürür. Böylelikle saray ve Patrona arasındaki zıtlık Gülfidan nedeniyle başlamış olur. Romanda Gülfidan'ın sarayın sırlarını paylaşması önemli bir sorun olarak vurgulanır.

İsyan, diğer romanlar ve tarihsel süreçle örtüşse de Patrona Halil'i destekleyenlerin başında gelen İspirizade ve Hasan Zülali Paşa'nın konumları itibarıyla farklılık gösterir. Diğer romanlarda bu iki isim sarayın dışındadır. Bu eserde ise Patrona'yı destekleseler de sarayda III. Ahmet'in yanındadırlar. Zaman zaman saray ve isyancılar arasında iletişimi sağlarlar. İsyanı dindirmek için padişah vezirlerinden kolaylıkla vazgeçer. Onların kesik başlarını isyancılara gönderir. Damat İbrahim sokaklarda sürüklendiği için başı tanınmaz hale gelir. Diğer romanlarda padişahın Damat İbrahim'i sakladığı kesilen başın ona ait olmadığı söylenirken bu eserde Gülfidan onun kesik başını tanır. Fakat Patrona bunu bilmezden gelerek Sadrazamın saklandığını iddia ederek isyanı körükler. III. Ahmet, ailesinin ve kendisinin korunması şartıyla saltanattan kolaylıkla vazgeçer. Fakat yeğenine devlet işlerini sadrazamlara emanet etmemesini "*Evladım! Baban cennetmekân Sultan Mustafa Hazretleriyle ben vezirlerimize her şeyimizi bıraktığımız için şu senin şimdi çıktığın tahttan indirildik. İşte sen de bizden ibret al*" (Jokai 2001:46) belirten nasihatler verir. Kendisi de Edirne Vakası olarak anılan olaylardan sonra tahta çıkmıştır. Böylelikle Osmanlı bürokrasisinin aksayan yönlerine, devlet adamlarının yanlış uygulamalarına dikkat çekilmiş olur.

Bu romanda da Patrona Halil; cesur, halkın hakkını savunan bir kahraman olarak kurgulanmıştır. İsyan sonrasında sarayda öldürülecekleri korkusuyla kimse saraya gitmeyi göze alamazken o, kendisinin korkusuzluğunu "*Öldürebilirler, fakat korkaktı, diyemezler. Benim vücudumu parçalayabilirler, fakat korkaktı diyemezler. Benim vücudumu parçalayabilirler fakat tarihçiler padişahı tahttan indirenlerin korkak insanlar olduğunu yazdığı vakit içlerinden birinin korkak olmadığını yazacaktır*" (Jokai 2001:47) cümleleriyle anlatır. Romanın sonunda Halil, karısını ve oğlunu Anadolu'nun uzak bir köyüne gönderirken onlara Gülfidan'ın babasından kalan paraları verir. Kendi kazandıklarının helal olmadığını söyler.

Patrona Halil, evinde "*Vekayi-i Âtiye ve Ahvâl-i Zâtiye*" adlı kitabı okur. 1482'de Esseyid Ahmed bin Mustafa'nın *Kur'an-ı Kerim* okurken uyuya kaldığını rüyasında ak saçlı bir ermişin kendisine verdiği öğütleri uyanınca bir deftere yazdığını bu kitabın da bu rüyalardan oluştuğunu okur. Patrona, kendisinden iki yüzyılı aşkın zaman önce yazılan olumsuzlukların kendi dönemi olup olmadığı konusunda endişelenir. Kitapta geçtiği söylenen "*Birçok cephede savaş olurken Türklük âlemi çok sıkıntı çekecek. Herkesin başı darda kalacak. Savaşlar Türklerin mağlubiyeti ile bitecek bütün kefare taifesi Türklüğe saldırarak. Türk'ün şerefi haysiyeti kalmayacak. Her şey, her şey çiğnenecek. İşte o zaman şimalden sarı saçlı mavi gözlü ak yüzlü bir adam kopacak. Anadolu'ya geçerek Türkleri etrafında toplayacak*" (Jokai 2001:54) cümleleri büyük ihtimale çevirmenin önsözde kendisinin eklediğini söylediği bölümlerdendir. Bu bölümlerden sonra memleketi ancak işleri ehline vermekle kurtarabilecekleri kanaati uyanır ve isyan sırasında tayin edilen vasıfsız idarecilerin yerine işi bilenler atansa da bu zamanla keyfiyete dönüşür. Bu romanda Patrona Halil'in okuduklarından etkilenecek doğuya Ruslar üzerine sefer istemesinden söz edilir. Diğer romanlardan farklı olarak Kırım Hanı Giray Osmanlı sarayındadır. Patrona Halil'in ilk başta destekçisi gibi görünse de

öldürülmesinde etkindir. Diğer romanlardan farklı olarak bu eserde Patrona Halil'in aile hayatı ve Gülfidan'la olan oğullarından söz edilir.

Bu romanda farklı olarak İspirizâde, cülus töreninde dua edip padişaha kılıç kuşatacakken ölür. Bu da III. Ahmet'in ahı tuttu diye yorumlanır.

Sonuç

Yüzyıllar boyu geniş bir coğrafyaya hükmeden Osmanlı İmparatorluğu Avrupa karşısındaki noksanlıklarının farkına varıp yenileşme hareketlerine girişir. Fakat bu uğurda takip edilen yolun ülkenin askerî, siyasi ve iktisadi alanlarındaki sorunlarını çözmekten ziyade Avrupa'nın özellikle mimarideki zevk ve estetiğini örnek alarak ilerlemesi gündelik sıkıntılarıyla baş edemeyen halkın tepkisini çeker. Patrona Halil İsyanı, bu yanlışlığa karşı duruşun sesi olarak edebî eserlere konu olmuş bir harekettir. Döneme dair kayıtların kısıtlı olmasıyla birlikte Osmanlı İmparatorluğu'nun dağılma sürecinde oluşan düşünce biçimlerinin zamanla birbirine zıt ideolojiler haline gelmesi bu tarihi olayın farklı yorumlanmalarına neden olmuştur.

Bu çalışmaya esas alınan Kerim Korcan'ın *Patrona*, Ahmet Aziz'in *Lale Zamanında İsyân*, Aptullah Ziya Kozanoğlu'nun *Patronalılar* ve Macar romancı Jokai Mor'un Kanlı Lale romanlarında, aynı tarihî sürecin birbirine yakın şahıs kadrolarıyla fakat farklı ideolojik yaklaşımlarla ele alındığı sonucuna ulaşılmıştır. *Patrona* ve *Lale Zamanında İsyân* romanlarında Patrona Halil ve onun etrafında bulunan İspirizâde, Zülâli Hasan Paşa gibi karakterler olumlu ve yücelten bir bakış açısıyla ele alınır. İspirizâde dinî kuralları bilen düzenin dinle örtüşmeyen müsrif yönüne dikkat çekerken, Hasan Paşa devlet tecrübesi olan yönetimdeki aksaklıkları gören bir bakışla anlatılır. *Patronalılar* romanında ise dönemin eğlence hayatına getirilen eleştirilerle birlikte daha çok Patrona Halil'in kendi menfaatleri için isyan çıkaran İspirizâde'nin halka açılan vaaz gücünü, Hasan Paşa'nın Damat İbrahim Paşa'ya olan şahsi kinini kullanarak isyan tertip etmiş bir serseri olarak kurgulanır. Her üç romanda da Lale Devri'nin İslam sadeliği ile örtüşmeyen gösterişli ve müsrif yönleri *Kur'an*'dan ayet olduğu ileri sürülen cümlelerle eleştirilir. Fakat bu konu başka bir uzmanlık gerektirdiğinden çalışmada eserlerin bu yönüne değinilmemiştir. *Kanlı Lale* de ise Patrona Halil haksızlıklara boyun eğmeyen biri olarak anlatılırken romanın sonunda yaşadıklarından yorulmuş, sözünden dönmek adına sarayla irtibatı olan biri şeklinde anlatılır.

İsyanın tarihî nedenlerinden biri olan İran sınırında yaşanan olaylar, dört kurguda da derinlemesine işlenmeden sözü edilen bir konu halinde geçmiştir. Saray kadınlarının yaşantısından söz edilse de *Patronalılar* romanı dışında saray kadınları roman karakterine dönüşmemiştir. Kanlı Lale'de mesire yerinde Gülfidan ve padişahın kız kardeşlerinin arabalarının karşılaşmasında Sultan, Gülfidan'ın arabasının arabasını çekilmesini beklerken halk Sultan'ın bunu yapmasını ister. Bu da Patrona Halil'in halktaki etkisini göstermek adına kullanılan bir sahnedir. *Patronalılar* romanında ise Hatice Sultan kocası Damat İbrahim'in gece geç saatlere kadar süren eğlencesinden şikâyetçi, kendine saray içinde güç arayan bir karakter olarak çizilmiştir.

Tarihî kayıtlara geçen olaylar gibi gündelik hayatta yaşanmış ya da yaşanılması mümkün birçok olay farklı pencerelerden bakılarak kurmacanın konusu olabilir. Roman türü zaman, mekân, şahıs kadrosu, olay ve bakış açısı genel başlıklarıyla materyal unsurlarına göre incelenir. Bu dört eser, küçük ayrıntılar dışında aynı zaman, aynı mekân, aynı kişilerle kurgulansa da farklı bakış açılarıyla okuru hemen hepsine farklı noktalarda hak verir bir düşünceye taşıyabilecek anlatım gücüne sahiptir.

Kaynakça

- Aktepe, Münir (2016). *Patrona İsyanı*. Ankara: Altınordu.
- Altınay, Ahmed Refik (1973). *Lale Devri*. Ankara: MEB.
- Aziz, Ahmet (2011). *Lâle Zamanında İsyân (Vak'a-i Patrona Halil)*. İstanbul: Yalçın Yayınları.
- Baykal, Bekir Sıtkı (Haz.) (1962). *Destârî Sâlih Tarihi*. Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi.
- Eravcı, Hacı Mustafa; Kiremit, İlker (2010). "Lale Dönemi ve Patrona Halil İsyanı Üzerine Yeni Değerlendirmeler", *Tarih Okulu*, Eylül- Aralık (VIII), s. 79-93.
- Jokai, Mor (2001). *Kanlı Lâle (Patrona Halil'i İsyanına Sürükleyen Büyük Aşk)*, (Çev. H. N. Orkun). İstanbul: Şa-to roman.
- Karahasanoğlu, Selim (2008). "Osmanlı Tarih Yazımında 'Lale Devri' Eleştirel Bir Değerlendirme", *Toplum ve Tarih Yeni Yaklaşımlar*, Yaz (7), s. 129-144.
- Karahasanoğlu, Selim (2009). "Osmanlı İmparatorluğu'nda 1730 İsyanı Üzerine Yeni Bir Eser: Vâkıa Takriri Bin Yüz Kırk Üç'de Terki b Olunmuştur", *Tarih Araştırmaları Dergisi*, 28 (46), s. 179-187.
- Korcan, Kerim (1983). *Patrona*. İstanbul: Yazko.
- Kozanoğlu, Aptullah (1962). *Patronalılar*. İstanbul: Tan Gazetesi ve Matbaası.
- Shay, Mary Lucille (2009). *Lale Devri ve Sonrası*, (Çev. M. Akın). İstanbul: Ark.
- Yıldırım, Ali; Şimşek, Hasan (2008). *Sosyal Bilimlerde Nitel Araştırma Yöntemleri*. Ankara: Seçkin Yayıncılık.